

نقش مساجد در

تأمین و تربیت نیروهای انقلابی

عبدالجلیل فرهمند
(مذهب: حنفی - استان گلستان)

مقدمه

مساجد پایگاه‌های بزرگ انسان‌سازی هستند. اما همین پایگاه‌ها اگر فاقد برنامه و مدیریت باشد نه تنها نمی‌تواند نیروهای فعال در عرصه فرهنگی را تربیت کند بلکه باعث جدایی افراد مستعد از آن می‌گردد. حال اگر بخواهیم نیروهای جهادی، انقلابی، مبارز، فعال در عرصه‌های فرهنگی از مساجد تربیت شوند بایستی به مقدماتی توجه داشته باشیم، مقدماتی که در رابطه با مدیریت مساجد است. در مدیریت مساجد به باید‌ها و نبایدهایی بر می‌خوریم که هر کدام از آن‌ها باعث جذب نیروهای با استعداد به مساجد یا بالعکس باعث جدائی آن نیروها از مساجد می‌گردد. از ابتدای مقاله به راه‌های عملی برای ایجاد جاذبه در مساجد می‌پردازیم:

بیان اهمیت مسجد در اسلام و جایگاه والای آن در دین ما:

بیان این مطلب جهت ارتقای آگاهی امت اسلام نسبت به این مکان مقدس می‌باشد. در این زمینه

می‌توان از آیات قرآن و روایات اهل بیت عصمت و طهارت^(ع) استفاده کرد. بایستی نسل کنونی بداند که مسجد نه تنها محل عبادت بلکه دانشگاه، ستاد ارتش، محل استقرار بیت‌المال و دادگاه اسلام بود. آن هم مساجدی ساده، به صورتی که درباره مسجدالنبی نوشته‌اند:

در ابتدا یک چهار دیواری از گِل به ارتفاع قامت انسان بود. فرش و سقف و چراغی نداشت. روی همان‌شن‌ها روزها در روشنایی روز و زیر آفتاب و شب‌ها در تاریکی نماز می‌خواندند. در اواخر عمر پیامبر اسلام^(ص) از تنه درختان نخل، ستون و از برگ درختان نخل، سقف درست کردند و تا آخر عمر پیامبر اکرم^(ص) از این فراتر نرفت، اما همین مسجد با همین سادگی دنیا را تکان داد. از این پایگاه، مبارزان و مجاهدانی تربیت شدند که کاخ‌های قیصرها و کسرها و فراعنه را تسخیر کردند. همین مسجد، دوران جاهلیت را به دوران اسلامی مبدل ساخت. مسجد پایگاه علم و دانش و مجاهدان و مبارزان بود.

افول اقتدار مسجد

در طول تاریخ آهسته‌آهسته مراکز از مساجد جدا شد. به واسطه گسترش علوم و فنون، مراکزی برای دانش و قضاوت و ارتش و... دایر شد و با جدا شدن این امور از مسجد، آهسته‌آهسته، مسجد شکل خود را از دست داد و به مرکزی برای نماز تبدیل شد آن هم در بعضی از جاها فقط مرکزی برای نماز بازنشستگان و از کارافتادگان و افرادی که جای دیگری نداشتند.

مسجد در قرآن

قرآن کریم درباره مسجدالحرام و خانه کعبه می‌فرماید: «إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ»^(۱) از عبارت «اول بیت» استفاده می‌شود که بیوت دیگری نیز برای مردم قرار داده شده است که اولین آن خانه‌ها، خانه کعبه است والا تعبیر به اول معنا نداشت؛ و معلوم است که بیوت دیگر، همان مساجد دیگر است که آن‌ها هم برای مردم بوده و باید باشد. آنچه از محتوای «لِلنَّاس» می‌فهمیم این است که مسجد باید پایگاه مردمی باشد، در شعاع بسیار وسیعی مسجدالحرام و بیت‌الله و در شعاع‌های دیگری همه مساجد. از سوی دیگر قرآن مجید می‌گوید: «إِنَّمَا يَعْزُمُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مِنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ

وَأَتَى الزُّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَن يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ»^(۳) برای آن‌ها که عمران مسجد می‌کنند، پنج شرط قائل شده است:

۱. ایمان به خدا
  ۲. ایمان به قیامت
  ۳. اقامه نماز
  ۴. ایتای زکات
  ۵. شجاعت در حد بالا (لَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ)
- آیا این شرایط برای عبادت ساده است؟ اگر بنا باشد که چند نفر پیرمرد و پیرزن به مسجد بروند و نماز بخوانند و بیرون بیایند، دیگر «لَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ» را برای چه می‌خواهد؟ معلوم می‌شود که مسجد کانونی است که باید شجاعان از آن پاسداری کنند.
- عمران مسجد نیز فقط عمران به معنای بنا نیست. صاحب «مجمع‌البیان» در ذیل این آیه شریفه می‌گوید: «عمرانه بالصلوة و العبادة و البتاء» یعنی اول آباد ساختن از طریق بنا را مطرح می‌کند. متولیان، حامیان، پاسداران و مدیران مساجد باید دارای شرایط پنج‌گانه فوق باشند.
- ایمان قرص و محکم داشته باشند تا در مقابل همه چیز بایستند؛ ایمان به روز قیامت داشته باشند تا تخلف نکنند؛ اهل عبادت و نماز باشند تا پیوندشان با خداوند محکم باشد؛ و زکات بدهند تا پیوندشان با مردم محکم باشد و از هیچ چیز جز خدا نترسند.
- چنین مسجدی با مسجدی که در فرهنگ قبل از انقلاب پیدا شده بود، خیلی فاصله دارد و با مسجدی که امروز هم در جامعه ما وجود دارد، خیلی فرق دارد.

مسجد در آینه روایات

۱. نشستن در مسجد

امیرالمؤمنین علی^(ع) می‌فرماید:

«الْجَلْسَةُ فِي الْجَامِعِ خَيْرٌ لِّي مِنَ الْجَلْسَةِ فِي الْجَنَّةِ لِأَنَّ الْجَنَّةَ فِيهَا رِضَى نَفْسِي وَ الْجَامِعَ فِيهِ رِضَى رَبِّي»

نشستن در مسجد از نشستن در بهشت بهتر است چون در بهشت رضای نفس من است ولی در مسجد رضای پروردگار من»^(۳)

البته بی‌کار نشستن در مسجد بدون تعقیب، برنامه و نداشتن هیچ نقشی تأثیر ندارد بلکه نشستی بالاتر از نشستن در بهشت است که سرچشمه حرکت‌ها در جامعه اسلامی باشد.

۲. شکایت مسجد

امام صادق (ع) می‌فرماید:

«ثَلَاثَةٌ يَشْكُونَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مَسْجِدَ خَرَابٍ لَا يُصَلِّي فِيهِ أَهْلُهُ وَعَالِمٌ بَيْنَ جُهَالٍ وَ مُصْحَفٌ مُعَلَّقٌ قَدْ وَقَعَ عَلَيْهِ الْغُبَارُ لَا يُقْرَأُ فِيهِ»

در روز قیامت سه چیز در نزد خداوند شکایت می‌کنند: مسجد خرابی که اهلس در آن نماز نمی‌خوانند و عالمی که در بین جاهلان است و مصحف [و کتابی] که به حالت تعلیق درآمده و غبار بر آن نشسته و خوانده نمی‌شود».^(۴)

نکته قابل توجه این که عطف مسجد، عالم و قرآن بر یکدیگر نشانگر وجود پیوندی در میان آن‌ها است. عالم، مسجد و قرآن در روز قیامت از کسانی که از آن‌ها بهره‌گیری نکرده‌اند، شکایت می‌کنند. عالم، مبدأ پرورش انسان‌هایی با ارزش است. قرآن مبدأ همه حرکت‌ها در جامعه اسلامی است. مسجد نیز که به آن‌ها عطف شده بلکه اول قرار گرفته، باید چنین باشد. نه اینکه فقط موقع نماز در آن باز شود و بعد از نماز تعطیل شود.

نکته قابل توجه این که عطف مسجد، عالم و قرآن بر یکدیگر نشانگر وجود پیوندی در میان آن‌ها است. عالم، مسجد و قرآن در روز قیامت از کسانی که از آن‌ها بهره‌گیری نکرده‌اند، شکایت می‌کنند.

۳. روشن کردن چراغ مسجد

پیامبر اکرم (ص) فرمود:

«مَنْ أَسْرَجَ فِي مَسْجِدٍ

مِنْ مَسَاجِدِ اللَّهِ سِرَاجًا،

لَمْ تَزَلِ الْمَلَائِكَةُ وَ حَمَلَةُ الْعَرْشِ يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ مَا دَامَ فِي ذَلِكَ الْمَسْجِدِ ضَوْءٌ

مِنَ السَّرَاجِ

کسی که در مسجدی چراغی روشن کند، مادامی که نور این چراغ فضای مسجد را روشن می‌کند، ملائکه و حاملان عرش خدا [که در صف اول فرشتگان قرار دارند] برای او استغفار می‌کنند».^(۵)

آیا استغفار حاملان عرش الهی و فرشتگان برای نور چراغی است که در فضای مسجد بدرخشد و در پرتو این نور هیچ کاری انجام نشود و یک عده بیابند و بخوابند و یا فقط یک نماز دست و پا شکسته بخوانند و بروند؟ یا برای چراغی استغفار می‌کنند که می‌درخشد و در پرتو آن علوم اسلامی تدریس می‌شود؛ ارزش‌های اسلامی زنده می‌گردد؛ مجاهدان و مبارزان پرورش می‌یابند؛ مشکلات مردم حل می‌شود و افراد رمیده از اسلام به سوی اسلام بر می‌گردند؟

راه‌های ایجاد جاذبه برای مساجد

مسجد باید کانون جذب باشد و مثل یک آهن ربا، جمعیت را به سوی خودش بکشاند نه اینکه مردم با کراهت و فقط به نیت بردن ثواب، دندان بر جگر گذاشته و به مسجد بیایند. مسجد باید برای همه قشرها جاذبه داشته باشد و افراد با شنیدن «حی علی الصلوه» واقعاً برای نماز بشتابند. در «حی علی الصلوه» و «حی علی الفلاح» تعبیر از حرکت نیست بلکه شتاب است و شتاب، بدون جاذبه نیست. باید کاری کرد که مردم به سوی مساجد شتاب کنند. برای رسیدن به این مقصود می‌توان و باید برنامه‌هایی را پیاده کرد:

۱. نظافت

با دیدن هر تشکیلات و یا هر فردی، اول چیزی که نظر شما را به خود جلب می‌کند، نظافت محل یا لباس و بدن و... است. در حدیث آمده است:

«مَنْ كَنَسَ الْمَسْجِدَ يَوْمَ الْخَمِيسِ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ فَأَخْرَجَ مِنْهُ التُّرَابَ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ

کسی که روز پنجشنبه (شب جمعه) مسجدی را جارو کند، پس به اندازه یک ذره خاک که اگر در چشم رود، ضرر می‌رساند، از مسجد خارج سازد، خداوند او را می‌آمرزد»^(۱)

آیا معنی این حدیث این نیست که به اندازه یک غبار هم نباید در مسجد باشد؟ امام جماعت، متولیان، هیئت امنا و مدیران مساجد باید اولین وسوسه و دغدغه‌شان نظافت مسجد باشد. مساجد بزرگ باید نظافت شبانه‌روزی داشته باشند نه هر روز یک مرتبه. باید عده‌ای دائماً در آن‌ها در حال نظافت باشند؛ و جاهای دیگر نیز باید مرتب نظافت شود.

شما می‌خواهید جوان را از دانشگاه به مسجد بکشانید، سجده که می‌کند، بوی عرق پاهایی که قبلاً روی این فرش بوده است و ماه‌ها شسته نشده، او را آزار می‌دهد. این مسجد چه جاذبه‌ای دارد؟

۲. نظم

مسجد باید منظم باشد معلوم باشد چه ساعتی در مسجد باز و چه ساعتی بسته می‌شود تا مردم سرگردان و بلا تکلیف نباشند. در همه برنامه‌های مسجد باید نظم برقرار باشد.

۳. عدم مزاحمت

مسجد نباید برای همسایه‌هایش مزاحمت ایجاد کند. متأسفانه بعضی از مساجد به شکلی است که اگر کسی بخواهد خانه بخرد، خانه کنار مسجد را نمی‌خرد. برای اینکه بلندگو را روی پشت بام گذاشته‌اند و تا ساعت ۱۲ شب برنامه از آن پخش می‌شود. مگر مستمعین روی پشت بام هستند که این کار لازم باشد؟

ما فقط موقع اذان می‌توانیم صدای اذان را با بلندگو به همه شهر برسانیم و خوش آمدن و بد آمدن مردم در این حکم تأثیری ندارد. اذان را باید گفت و البته با یک صوت معقول باید گفت. مسجد برای مردم قرار داده شده است (وضع للناس) نه بر علیه مردم (وضع علی الناس).

۴. برنامه‌ریزی

مسجد برای هر سلیقه و جمعیتی باید برنامه مناسب داشته باشد. برای هر یک از کودکان، بزرگسالان، دانشجویان، جوانان و... باید برنامه خاصی داشت. برای آن‌ها که اهل دعا هستند برنامه دعا، برای آن‌ها که اهل کتاب هستند، کتابخانه و برای جوانان آنچه مناسب سلیقه جوانان است، برنامه‌ریزی شود.

بعضی می‌گویند: نگذارید بچه‌ها مسجد بیایند چون شلوغ می‌کنند. زن‌ها نیز مسجد نیایند چون مسجد زن، خانه اوست. ولی ما می‌گوییم: بچه‌ها واجب است به مسجد بیایند. زن‌ها هم واجب است. برای اینکه کانونی برای آموزش اسلام (که واجب است) جز مسجد نیست. اگر مسجد نیاید اصلاً از اسلام بریده می‌شود. اگر این خانم مسجد نیاید، پس اسلام را از کجا یاد بگیرد؟

۵. خوش رفتاری

مسجد برای هر سلیقه و جمعیتی باید برنامه مناسب داشته باشد. برای هر یک از کودکان، بزرگسالان، دانشجویان، جوانان و... باید برنامه خاصی داشت. برای آن‌ها که اهل دعا هستند برنامه دعا، برای آن‌ها که اهل کتاب هستند، کتابخانه و برای جوانان آنچه مناسب سلیقه جوانان است، برنامه‌ریزی شود.

امام جماعت، هیئت امناء، خادم و همه باید با احترام با مردم برخورد کنند. اگر بچه‌ای به صف اول جماعت آمد، اشکالی ندارد، دو تا هم اشکال ندارد،

اگر او را بگیرند و به صف دیگر پرت کنند، دیگر مسجد نمی‌آید. بچه‌ها را می‌شود با احترام جابجا کرد. همه مردم از کوچک و بزرگ بنده محبتند. متأسفانه خشونت در برخوردها و عدم رعایت آداب، باعث فرار بعضی از مردم از مساجد شده است.

۶. پرهیز از افراط و تفریط در برنامه مسجد

بعضی می‌خواهند فیلم و وسایل ورزشی و... به مسجد بیاورند. به آن‌ها می‌گوییم: این‌ها خوب است ولی جایی غیر از مسجد برای آن‌ها انتخاب کنید؛ و بعضی نیز در مقابل آن‌ها تفریط می‌کنند. مسجد باید از صورت کنونی درآمده و همان بشود که مورد توجه اسلام و قرآن است. ما باید بتوانیم همان‌گونه که انقلابمان را از مسجد شروع کردیم، آن را با مسجد حفظ کنیم. انقلاب از مسجد شروع شد اما از مسجد بریده شد و این یک ضایعه عظیم است. بدانید غیر از مسجد پاسدار دیگری برای انقلاب نخواهد بود و دشمنان انقلاب هم به همین دلیل اصرار دارند مسجدها را خلوت کنند.

مسجد از زمان پیامبر اکرم (ص) و در عصر امام راحل (ع) پایگاه اصلی انقلاب بود. الآن نیز باید نماز جمعه‌ها، مسجدها، جماعت‌ها و... پایگاه انقلاب باشند.

در مورد مساجدی که امام ندارد و این روزها از غیر روحانیون در آن‌ها استفاده می‌شود، سؤال می‌شود که در این موارد آیا غیر روحانی اقامه جماعت کند یا نه؟ چه جواب بدهیم؟ تعطیل کنیم؟ می‌گوییم: مادامی که دسترسی به روحانی هست (روحانی جامع‌الشرایط) نماز خواندن پشت سر غیر روحانی جایز نیست برای اینکه نکند نقشه‌ای باشد، همان‌گونه که امام (ع) هم همین را می‌فرمود و می‌گفت: می‌خواهند مساجد را از دست روحانیون درآورند. ما باید جوابگو باشیم، به اندازه کافی امام جماعت در مساجد داشته باشیم تا مجبور نشوند از غیر روحانی استفاده کنند. ای بسا غیر روحانیونی که نماز می‌خوانند آدم‌های خوبی هم هستند ولی برای اینکه دشمن سوء استفاده نکند، باید جلوی این کار را گرفت.

دفاع از پرچم دین

قرآن کریم می‌فرماید:

«أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بَأْنَهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ الَّذِينَ أُخْرِجُوا
مِن دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ
لَهَدَمَتِ صَوَامِعَ وَبِيَعَ وَصَلَوَاتٍ وَمَسَاجِدُ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ
مَنْ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ»

به کسانی که جنگ بر آنان تحمیل گردیده، اجازه جهاد داده شده است؛ چرا که مورد ستم قرار گرفته‌اند و خدا بر یاری آن‌ها تواناست. همان‌ها که از خانه و شهر خود، به ناحق رانده شدند، جز اینکه می‌گفتند: پروردگار ما، خدای یکتاست! و اگر خداوند بعضی از مردم را به وسیله بعضی دیگر دفع نکند، دیرها و صومعه‌ها و معابد یهود و نصاری و مساجدی که نام خدا در آن بسیار برده می‌شود، ویران می‌گردد؛ و خداوند کسانی را که یاری او کنند، یاری می‌کند؛ خداوند قوی و شکست‌ناپذیر است.^(۷)

در جنگ‌های زمان‌های گذشته، برافراشتگی پرچم، دلیل بر برقراری لشکر بود و تا زمانی که علمدار علم را به دست داشت، می‌گفتند: هنوز این لشکر مضمحل نشده است. علم لشکر اسلام و جوامع اسلامی تنها و تنها مسجد است. تا زمانی که این علم و پرچم برقرار باشد، حاکمیت ارزش‌ها، دفاع از دین و پرستش خدا باقی است و اولین نتیجه اضمحلال و شکست مسلمین انهدام مساجد است.

خداوند متعال دفاع از مسجد را به خود اما به وسیله مردم نسبت داده است. آن جا که می‌فرماید:
«وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ» یعنی، خداوند به وسیله مردم از مسجد دفاع می‌کند. مردم

موظفند با دشمنان بجنگند آن هم نه فقط برای جان، مال و حفظ حدود و ثغور فیزیکی کشورها بلکه برای حفظ مسجد که اگر دفاع جانانه انسان‌های با ایمان نباشد، به فرموده قرآن مجید، مسجد منهدم می‌شود. آنچه در این جا حائز اهمیت است این که چگونه باید از این پرچم محافظت کرد؟ و راه‌های دستیابی به وضعیت بهتر مساجد کدام است؟

۷. مدیریت صحیح

شخصیت بزرگی گفته بود: اگر مدیران هند را به هلند و مدیران هلند را به هند ببرند، بعد از ده سال خواهید دید که یک کشور اروپایی در آسیا دارید و یک کشور آسیایی در قلب اروپا. دلیل آن این است که مدیریت، یک موضوع کلیدی است. مدیریت صحیح می‌تواند از امکانات و نیروی انسانی بیشترین بهره‌برداری را بکند و مدیریت نابجا می‌تواند امکانات بسیاری را نابود کند. باید تلاش کنیم تا از همین مقدار امکاناتی که امروز در اختیار مسجد است، به بهترین و صحیح‌ترین شکل استفاده شود.

گاهی دیده می‌شود یک مسجد آباد بسیار خوب به دلیل نداشتن امام جماعت، مثل یک محل متروک است ولی اگر برای زمین یک مسجد، امام جماعتی توانا، مدیر و مدبر پیدا شود، خودش هم امکانات و بودجه را جذب می‌کند؛ هم ساختمان می‌سازد؛ مسجدی‌ها را هم به مسجد می‌آورد؛ نماز جماعتی درخور و عالی بر پا می‌کند و به اهداف ارزشمند مسجد می‌پردازد.

مسجد از زمان پیامبر اکرم (ص) و در عصر امام راحل (ره) پایگاه اصلی انقلاب بود. الان نیز باید نماز جمعه‌ها، مسجدها، جماعت‌ها و... پایگاه انقلاب باشند. ﷻ

مسجد، امام جماعتی توانا، مدیر و مدبر پیدا شود، خودش هم امکانات و بودجه را جذب می‌کند؛ هم ساختمان می‌سازد؛ مسجدی‌ها را هم به مسجد می‌آورد؛ نماز جماعتی درخور و عالی بر پا می‌کند و به اهداف ارزشمند مسجد می‌پردازد.

۸. تفکر برای بهبود مساجد

تفکر برای بهینه‌سازی وضعیت مساجد یکی از وظایف ائمه محترم جماعت و متولیان مساجد است. فراوان دیده می‌شود که افرادی به عنوان امام جماعت یا به عنوان مأموم به صورت عادی به مسجد می‌روند و برمی‌گردند اما به این نمی‌اندیشند که برای بهبود وضعیت مسجد چه باید کرد؟ باید این روحیه را در همه مرتبطين با مسجد ایجاد کرد که دائماً به فکر چاره‌اندیشی برای رفع مشکلات و ایجاد تحول و بهینه‌سازی اوضاع مساجد باشد.

۹. گردآوری و استفاده از تجربه‌ها

همه عوامل مؤثر در مسجد، تجارب بسیار ارزنده‌ای دارند ولی این تجربه‌ها پراکنده است. باید با برگزاری همایش‌ها و نشست‌های منطقه‌ای و سراسری، تجارب به دست آمده و پراکنده را جمع‌آوری و

پس از دسته‌بندی، منتشر کرد تا همه دست‌اندرکاران مسجد از تجربیات دیگران استفاده کنند. اعمال این تجربه‌ها می‌تواند در بهبود وضعیت مساجد بسیار موثر باشد.

۱۰. ایجاد ارتباط سازمانی بین حوزه و مسجد

حوزه‌ها با مسجد ارتباط فردی دارند. بدین صورت که معمولاً نیروها و پرورش یافتگان و مدیران حوزه‌ها با عناوینی چون مدیریت مسجد، امام جماعت، عضویت در هیئت امناء و... با مسجد مرتبطند اما ارتباط سازمانی بین حوزه علمیه و مسجد وجود ندارد. اگر ارتباط سازمانی بین حوزه و مسجد ایجاد شود؛ یعنی سازمان مدیریت حوزه، خود را مرتبط با این پایگاه عظیم نشر فرهنگ دین بدانند، بسیاری از خلأها و مشکلات موجود برطرف خواهد شد. اگر این ارتباط تشکیلاتی باشد، طبعاً حوزه آموزش‌های خود را به نحوی ساماندهی می‌کند که بتواند امام جماعت خوب تربیت کند. مثلاً آداب معاشرتی را می‌آموزد که امام جماعت بتواند با مأمومین، خوب ارتباط پیدا کند و رفتاری را آموزش می‌دهد که آن رفتارها در احیای مساجد تأثیر بسزا داشته باشد.

۱۱. تربیت روحانی برای مساجد

تربیت روحانی برای اداره مساجد و امامت جماعت از ضروریات امروز حوزه است. حوزه علمیه باید پس از گردآوری تجربیات افرادی که به نحوی در امور مسجد دخیلند، افرادی را تربیت کنند تا شایستگی اجرای حرکت‌های جدید را برای احیا و رونق مساجد داشته باشند. آنچه تا بدین جا نگاشته شد پیرامون مقدماتی بود که با اجرای آن شاهد رشد و نمو نیروهای جهادی و ارزشی از مساجد خواهیم بود. اگر بخواهیم نیروهای انقلابی و ارزشی از مساجد ما خارج شوند و در واقع بازدهی مساجد باشند باید عظمت مسجد را به امت اسلام تذکر دهیم و در پی آن، نیرو جذب کنیم سپس با تربیت صحیح آن شاهد رشد آن‌ها باشیم. کاری که انقلاب ما کرد همین جذب نیرو در مساجد و رشد آن‌ها بود. اینک به عظمت مساجد از دیدگاه اسلام می‌پردازیم.

عظمت و آداب مسجد در اسلام

درباره عظمت مسجد، اگر چه دلائل و شواهد فراوانی از متون اسلامی وجود دارد و مطالب و تحلیل‌های زیادی می‌توان داشت، اما در این بخش به طور خلاصه، برای اینکه عظمت مساجد را از دیدگاه اسلام، بیشتر مدنظر قرار داده باشیم، چهار مطلب را به عنوان دلیل مدعی خود، مورد توجه قرار می‌دهیم:

الف. آغاز دعوت مکتب

پیامبر بزرگوار اسلام، نخستین حرکت و دعوت خود را از مسجد آغاز کرد، ندای توحید را «در

مسجد الحرام» سر داد، و با فریاد: «قُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ تَفْلِحُوا وَ تَنْجُوا»^(۸) جامعه شرک آلود بشریت را به اسلام و توحید دعوت نمود و بدین وسیله امت را از ظلمات جهل و عصیان، رهائی بخشید و به افق «نور اسلام» رهنمون گردانید.

مسجد النبی^(ص) در مدینه، مهبط وحی و نبوت بود و پیامبر و صحابه بزرگوار در آن عبادت و اطاعت انجام می‌دادند، و در آن مرکز به صورت یک دانشگاه، به تعلیم و تربیت افراد همت می‌گماشتند و تعالیم درخشان و انسان‌ساز قرآن کریم را، از آن مرکز پخش و نشر می‌کردند.

و بالاخره رسول گرامی اسلام^(ص) در مسجد، میان مسلمین و مؤمنین عقد اخوت و برادری برقرار می‌نمود، جمعه و جماعات به پای می‌داشت، تهیه و تدارکات رزم و جنگ می‌دید، و به عنوان یک آموزگار بزرگ، مردم را به وسیله کتاب و حکمت، تهذیب و تزکیه و تعلیم می‌داد، چنانکه در آن مکان مقدس اضافه بر ارزیابی و رسیدگی به مسائل عبادی و نظامی و احکام، در قلمرو حل مشکلات فردی و اجتماعی، مادی و معنوی مردم نیز اقدامات بس مؤثر و راهگشایی به عمل می‌آورد.

امیرالمؤمنین^(ع) نیز «مسجد کوفه» را، مرکز آموزش علوم دین و حکمت و اخلاق و مواظظ قرار

داده، در آن «دکه القضاء» داشت و به اقدامات قضایی و فصل خصومات دست می‌یازید، اجرای حدود می‌کرد و از درماندگان و آوارگان و افتادگان جامعه در سطوح مختلف مشکل را رفع می‌کرد.

چنانکه همین «مسجد کوفه» در عصر ائمه معصومین^(ع) و در طول آن تاریخ درخشان، مرکز تحولات عظیم اجتماعی و نهضت‌های اصیل فکری فرهنگی بوده است.

حسن بن وشاء از اصحاب امام رضا^(ع) می‌گوید:

«انی ادرکت فی هذا المسجد (مسجد کوفه) تسعماه شیخ کل یقول حدثنی جعفر بن محمد خود به مسجد کوفه رفتم، و در آنجا نهصد عالم و دانشمند را مشاهده کردم که همه سرگرم مباحثات و مناظرات علمی بودند و هر یکی می‌گفت: این حدیث را من از امام صادق^(ع) شنیدم»^(۹).

ب. خانه‌های خدا روی زمین

دلیل دیگری که قداست و شرافت و عظمت مساجد را بیان می‌دارد، متونی است که مساجد را به عنوان «خانه‌های خدا در روی زمین» معرفی کرده است. امام صادق^(ع) می‌فرماید:

«عَلَيْكُمْ بِاتِّبَانِ الْمَسَاجِدِ فَإِنَّهَا بُيُوتُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ وَمَنْ أَتَاهَا مُتَطَهِّرًا طَهَّرَهُ اللَّهُ مِنْ ذُنُوبِهِ وَكُتِبَ مِنْ زُؤَارِهِ فَأَكْثَرُوا فِيهَا مِنَ الصَّلَاةِ وَالِدُّعَاءِ وَصَلُّوا مِنَ الْمَسَاجِدِ فِي بَقَاعٍ مُخْتَلِفَةٍ فَإِنَّ كُلَّ بَقْعَةٍ تَشْهَدُ لِلْمُصَلِّيِ عَلَيْهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

امام صادق^(ع) فرمود: بر شما باد به رفتن به مساجد، به خاطر اینکه مساجد خانه‌های خدای متعال در زمین هستند و کسی که با طهارت به سوی مساجد برود خدای متعال او را از گناهانش پاک می‌کند و از زوارش نوشته می‌شود، پس زیاد در مساجد نماز و دعاء بخوانید و در مسجدهای مختلف نماز بخوانید، چون که در روز قیامت هر مکانی شهادت برای نمازگزارش می‌دهد»^(۱۰)

«علی بن حمزه» می‌گوید: علت تعظیم و تکریم مساجد را از امام صادق^(ع) سؤال کردم، آن حضرت فرمود:

«إِنَّمَا أُمِرَ بِتَعْظِيمِ الْمَسَاجِدِ لِأَنَّهَا بُيُوتُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ

بدین جهت دستور داده شده، مساجد را تکریم و احترام کنید که مساجد خانه‌های خداوند روی زمین هستند»^(۱۱)

از پیامبر^(ص) روایت شده، خداوند متعال فرمود:

«الْأَرْضُ إِنِّي بِيُوتِي فِي الْأَرْضِ الْمَسَاجِدُ تُضِيءُ لِأَهْلِ السَّمَاءِ كَمَا تُضِيءُ النَّجُومُ لِأَهْلِ الْأَرْضِ

اعلام می‌دارم، خانه‌های من روی زمین مسجدها هستند، که برای اهل آسمان درخشش و نورانیت دارند، همچنان که ستارگان آسمان برای ساکنین زمین فروغ و روشنایی دارند»^(۱۲)

ج. به برکت خون شهید

مطلب سومی را که در اینجا به عنوان دلیل عظمت و قداست مساجد، مطرح می‌کنیم و از همین مطلب به دست می‌آید، زمینی که در آن مسجد بنا می‌شود، نسبت به سایر مکان‌ها و سرزمین‌ها، دارای یکنوع امتیاز و برتری می‌باشد، بیان جالب و ارزنده‌ایست که از امام صادق^(ع) وارد شده، و آن حضرت در پاسخ «ابن ابی عمیر» که به خاطر اختلاف مذهب و عقیده، از رفتن به برخی از مساجد خودداری می‌کرد، آن حضرت فرموده است:

«لَا تَكْرَهُ فَمَا مِنْ مَسْجِدٍ بُنِيَ إِلَّا عَلَيَّ قَبْرِ نَبِيِّ أَوْ وَصِيِّ نَبِيِّ فُتِيلَ فَأَصَابَ تِلْكَ الْبُقْعَةَ رَشَّةٌ مِنْ دَمِهِ، فَأَحَبَّ اللَّهُ تَعَالَى أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا فَأَدَّ فِيهَا

از شرکت در هیچ مسجدی کراهت نداشته باش و خودداری مکن، چه اینکه هیچ مسجدی نیست، جز اینکه بر قبر پیامبری یا جانشین پیامبری که در آن شهید شده، بنا گردیده، و ترشچی از خون آن شهید، بر آن سرزمین چکیده، و بدین مناسبت خداوند دوست می‌دارد، در آن مسجد ذکر و نام و یاد او انجام گیرد»^(۱۳)

د. صرفاً از آن خداست

درباره مساجد در آیه: «وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا»^(۱۴) عموماً دو نوع تفسیر بیان شده، یک تفسیر این است: محل سجده‌ها، یعنی پیشانی را به سجده گذاشتن، صرفاً از آن خداست و پیشانی را منحصرأً جهت تنزیه و تقدیس خداوند می‌توان به جایی گذاشت و چنانکه در فقه مطرح شده، برای غیر خدا، هر مقام دیگری باشد، نمی‌توان سجده‌گاه را برای وی به کار برد. تفسیر دوم این است که، منظور از «مساجد» همین مکان‌ها و «مساجد معروف» باشد، که این مساجد نیز، از آن خداست و برای

عبادت و ذکر خدا تعیین گردیده‌اند. در

اگر ارتباط سازمانی بین حوزه و مسجد ایجاد شود؛ یعنی سازمان مدیریت حوزه، خود را مرتبط با این پایگاه عظیم نشر فرهنگ دین بداند، بسیاری از خلاًها و مشکلات موجود برطرف خواهد شد. اگر این ارتباط تشکیلاتی باشد، طبعاً حوزه آموزش‌های خود را به نحوی ساماندهی می‌کند که بتواند امام جماعت خوب تربیت کند. مثلاً آداب معاشرتی را می‌آموزد که امام جماعت بتواند با مأمومین، خوب ارتباط پیدا کند و رفتاری را آموزش می‌دهد که آن رفتارها در احیای مساجد تأثیر بسزا داشته باشد.

هر صورت، مساجد متعلق به خدا هستند و به بیان این آیه، دیگری را برای خواندن و عبادت و تسبیح نمی‌توان شریک و سهیم خدا قرار داد و این اماکن دارای چنان ویژگی خاصی می‌باشند که خداوند سبحان فقط برای عبادت خود برگزیده و آن را به خود

اختصاص داده است.

از روایات و ادله‌ای که، در بالا بیان شده، می‌توان به دست آورد، با توجه به اینکه در اسلام، مسجد اولین پایگاه علم و ایمان و تهذیب و تعلیم و حرکت‌های فرهنگی و اصلاحی بوده، و این سنگرها را خداوند، به عنوان خانه‌های زمینی خویش تعیین فرموده و نیز تناسب چنین تعیین و انتخابی هم، رابطه با شهید و شهادت و خون شهید و تربت شهید داشته، خداوند بدین وسیله نیز خواسته، خاک شهید و یاد شهید، همچنان در طول تاریخ استمرار داشته باشد، و اصالت، قداست، فضیلت و عظمت مسجد نیز بیشتر مبرهن می‌گردد، خاصه اینکه خداوند در کتاب خویش با به‌کارگیری «لام» تخصیص در «لله» مساجد و سجده‌ها و سجده‌گاه‌ها را به اختصاص خود، مقرر فرموده است.

اکنون که ارزش و قداست مسجد روشن گردید، برای اینکه بتوان از این پایگاه‌های عظیم استفاده بیشتر برد، و رسالت بهره‌برداری از آن را بهتر به ثمر رسانید، یک سلسله وظایف و آدابی را که اهل ایمان نسبت به مساجد دارند و نیز یک سلسله نکاتی را که نسبت به مساجد باید مورد توجه قرار دهند، مورد مطالعه قرار می‌دهیم:

آداب مسجد در اسلام

سلسله دستوراتی که در متون اسلامی و از سوی پیشوایان عالیقدر اسلام، در مورد برخورد با مسجد، و بهره‌برداری از فلسفه وجودی آن، وارد شده، عموماً به دو دسته دستورات مثبت و منفی می‌توان تقسیم کرد: در دستورات مثبت، مسلمانان به اجرای یک سلسله وظایف و آداب ملتزم می‌شوند و در بخش مطالب منفی، افراد ملزم به خودداری از یک سلسله اعمال می‌گردند، که ترک این‌گونه رفتارها، موجب تعظیم و توقیر مسجد، و بهتر بهره‌برداری نمودن از این مراکز محترم و مقدس می‌شود، که به ترتیب این دو محور را با کمک برخی از آیات و روایات، مورد ملاحظه قرار می‌دهیم:

الف. آداب مثبت مسجد

از میان آداب متعددی که هر مسلمان در ارتباط با مسجد، لازم است آن را رعایت کند، و در این زمینه هم از سوی اولیای بزرگوار اسلام، بیانات بسیار جالبی وارد شده تعدادی را بدین شرح خاطر نشان می‌سازیم:

۱. تعمیر و مسجدسازی

تعمیر و مسجدسازی، از جمله وظایفی است که در اسلام برای مسلمانان، به عنوان یک مسئولیت و عبادت مطرح شده، و حتی کسی که به این عمل مقدس اقدام می‌کند، نشانه دین‌داری عملی او و اعتقاد عمیق وی به مبدأ و معاد و عقیده به احکامی مانند: نماز و زکات، و نیز خداشناسی و هدایت یافتگی معرفی شده است. قرآن در این باره می‌فرماید:

«إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ

وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ

جز این نیست، کسی به تعمیر مساجد الهی اقدام می‌کند که ایمان به خدا و قیامت داشته، نماز به پای می‌دارد، زکات پرداخت می‌کند، و جز از خدا از هیچ کس بیمی به دل ندارد و امید می‌رود که آنان هدایت یافتگان باشند»^(۱۵)

در مقابل، خراب کردن مسجد و جلوگیری افراد از وارد شدن به مساجد، از گناهان بزرگ و حتی ظالمانه‌ترین عمل معرفی شده و قرآن در این باره می‌فرماید:

«وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا

چه کسی ظالم‌تر است از آن که، مردم را از مسجد رفتن، که در آن یاد خدا می‌شود، منع کند؟ و در تخریب آن اقدام نماید؟!»^(۱۶)

امام صادق^(ع) نیز فرموده:

«مَنْ بَنَى مَسْجِدًا بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ»

هر کس مسجدی بسازد خداوند برای او در بهشت خانه‌ای بنا خواهد کرد.^(۱۷)

«ابوعبیده» می‌گوید: در راه مکه با تعدادی سنگ، مسجد کوچکی می‌ساختم، در همان حال، امام صادق^(ع) با من برخورد کرد و آن صحنه را دید، عرض کردم فدایت شوم آنچه فرمودی، من اطاعت کردم، امیدوارم، این مسجد، همان چیزی باشد، که ساختن آن خواست تو بود، آن حضرت فرمود: آری، چنین است و این مسجد، مصداق همان وظیفه است.^(۱۸)
امام باقر^(ع) فرموده:

«مَنْ بَنَى مَسْجِدًا وَ لَوْ كَمَفْحَصِ قَطَاةٍ بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ»

هر کس مسجدی بسازد (که از لحاظ کوچکی حتی) اندازه آشیانه مرغ قطاۀ باشد (که با اندازه یک کبوتر است) خداوند، برای او در بهشت، خانه‌ای بنا می‌کند.^(۱۹)

۲. پاداش رفتن به سوی مساجد

از آنجا که حرکت به سوی مسجدها، عموماً از یک نیت خالص و خدائی سرچشمه می‌گیرد، اصولاً نقش حرکت و رفتن جهت حضور در مسجد، یک نوع عمل مقدس بوده و دارای اجر و پاداش معنوی به حساب آمده است. پیامبر اسلام^(ص) می‌فرماید:

مسجدالنبی^(ص) در مدینه، مهبط وحی و نبوت بود و پیامبر و صحابه بزرگوار در آن عبادت و اطاعت انجام می‌دادند، و در آن مرکز به صورت یک دانشگاه، به تعلیم و تربیت افراد همت می‌گماشتند و تعالیم درخشان و انسان‌ساز قرآن کریم را، از آن مرکز پخش و نشر می‌کردند. ﷺ

نقش حرکت و رفتن جهت حضور در مسجد، یک نوع عمل مقدس بوده و دارای اجر و پاداش معنوی به حساب آمده است. پیامبر اسلام^(ص) می‌فرماید:

«مَنْ مَشَى إِلَيَّ مَسْجِدٍ»

مِنْ مَسَاجِدِ اللَّهِ، فَلَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ خَطَايَا حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيَّ مَنْزِلَهُ، عَشْرُ حَسَنَاتٍ، وَ مَحِي عَنْهُ عَشْرُ سَيِّئَاتٍ، وَ رَفَعَ لَهُ عَشْرُ دَرَجَاتٍ
هر کس به سوی مسجدی از مسجدهای خدا حرکت کند، برای هر قدمی که برای رفتن و تا بازگشتن به خانه برمی‌دارد، خداوند ده پاداش به او می‌دهد، ده گناه از او زایل می‌گرداند و ده درجه به او عطا می‌فرماید.^(۲۰)

امام صادق^(ع) فرمود:

مَنْ مَشَى إِلَى الْمَسْجِدِ لَمْ يَضَعْ رِجْلَيْهِ عَلَى رَطْبٍ وَلَا يَأْسٍ إِلَّا يُسَبِّحُ لَهُ إِلَى الْأَرْضَيْنِ السَّابِعَةِ

هر کس به سوی مسجدی حرکت کند، پای خود را روی خشک و تری نمی‌گذارد، جز اینکه آن نقطه زمین، تا زمین هفتم، برای او تسبیح و تقدیس به عمل می‌آورد!^(۲۱)

۳. کوشش برای رفتن به مسجد

گاهی برای رفتن به مسجد، شرایط عادی است و انسان به عبادت و روال همیشگی مسجد می‌رود، اما گاهی هم، شرایط و موانعی ممکن است سبب شود، که اشتغال به آن، انسان را از رفتن به مسجد بازدارد، و حتی گاهی برای انتخاب بعضی امور هم اولویتی قائل باشد، اینجاست که هوشیاری و تلاش و کوشش لازم است که آن موانع و قیود دست و پاگیر و عوامل بازدارنده را از خود دور سازد و با زحمت، خود را به مسجد برساند. این کار دارای ارج و مقامی بلند است.

امام صادق (ع) وقتی آیه: «فَاسْعُوا إِلَيَّ ذِكْرَ اللَّهِ»^(۲۳) را معنی می‌کند، می‌فرماید: «مَعْنَى قَوْلِهِ فَاسْعُوا هُوَ الْإِنْكَفَاتُ»^(۲۳)

«فاسعوا»، عبارت است از سرعتی که با حالت طیران و سرعت با ازدحام و تجمع یافتن صورت می‌گیرد. این‌گونه باید کوشش نمود و برای رفتن به مسجد سرعت گرفت.

۴. دعا و تحیت

با توجه به اینکه مسجد مکان مقدسی است و در اماکن مقدس عموماً، دعا نیز تأثیر بیشتری دارد، چنانکه احترام این مکان مقدس، بیش از سایر اماکن است، ائمه دین (ع) این وظیفه را به عنوان یک دستور ارزشمند بیان فرموده‌اند.

درباره دعای پس از داخل شدن به مسجد امام باقر (ع) ضمن حدیثی می‌فرماید:
«وَإِذَا دَخَلْتَهُ فَاسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ، ثُمَّ ادْعِ اللَّهَ، وَ سَلِّهِ، وَ سَمِّ حِينَ تَدْخُلُهُ، وَ اِحْمَدِ اللَّهَ وَ صَلِّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ»

هر گاه داخل مسجد شدی، رو به قبله قرار بگیر، خدای را بخوان، و از او درخواست حاجت کن، نام او را به زبان جاری کن، حمد خدای را بجای آور، و صلوات بر پیامبر بفرست»^(۲۴)
پیامبر اسلام (ص)، ضمن وصیت مفصلی به ابوذر غفاری سفارش می‌فرمود، تحیت و احترام مسجد این است که:

«يا أبا ذر: إن للمسجد تحية، قلت: ما تحيته يا رسول الله؟ قال ركعتان تركهما»

دو رکعت نمازی که پس از ورود می‌خوانی، تحیت و احترام مسجد خواهد بود»^(۲۵)

۵. بوی خوش و لباس تمیز

دستور دیگری برای افرادی که به مسجد می‌روند، وارد شده و آن این است که بدن را خوشبو و عطرآگین کنند و نیز لباس نظیف و تمیز بپوشند.

ارزش چنین دستورات و آدابی، از لحاظ تسکین اعصاب و روابط اخلاقی و اجتماعی بر کسی پوشیده نیست و همه می‌دانیم برخوردهای یک مؤمن نمازگزار مسجدی، در صورت رعایت چنین وظایفی، چقدر می‌تواند در جهت تحبیب قلوب و جلب مودت و محبت، نقش پرچاذه و سازنده‌ای داشته باشد، همچنان که ژنده‌پوشی می‌تواند در جهت ایجاد تنفر و انزجار و تخریب روابط اخلاقی و

پیوندهای اجتماعی مؤثر باشد.

بدین جهت در روایت می‌خوانیم: امام زین‌العابدین^(ع) لباس و عمامه خَز (که از بهترین نوع لباس‌های آن زمان بود) پوشیده بود و در نیمه شب سردی، با آمادگی و آراستگی چشمگیری به مسجد می‌رفت، امام، مورد سؤال یکی از غلامان خود قرار گرفت، که در آن وقت و ساعت چنین آراستگی و خودآرایی برای چیست؟ امام فرمود: «إِلَى مَسْجِدِ جَدِّي رَسُولَ اللَّهِ»^(۲۶)

آری، همان‌طور که برای ورود به مسجد، دستور خوشبو نمودن لباس و بدن رسیده، در مقابل نیز، همان‌طور که اشاره کردیم، با بدن و لباس و حتی دهان بدبو و کثیف وارد مسجد شدن، برخورد منفی و مذمت‌بار به عمل آمده است!

«محمدبن مسلم» می‌گوید: درباره خوردن سیر، از امام باقر^(ع) سؤال کردم، آن حضرت فرمود:

«فَقَالَ إِنَّمَا نَهَى رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) عَنْهُ لِرِيحِهِ فَقَالَ مَنْ أَكَلَ هَذِهِ
الْبُقْلَةَ الْخَبِيثَةَ فَلَا يَقْرُبَ مَسْجِدَنَا

پیغمبر از خوردن سیر هنگام رفتن به مسجد، نهی به عمل آورد و فرمود: هر کس این سبزی بدبو را می‌خورد، به مسجد ما نزدیک نشود»!^(۲۷)

امام صادق^(ع) فرموده است: در روز قیامت سه چیز در نزد خداوند شکایت می‌کنند: مسجد خرابی که اهلس در آن نماز نمی‌خوانند و عالمی که در بین جاهلان است و مصحف [و کتابی] که به حالت تعلیق درآمده و غبار بر آن نشسته و خوانده نمی‌شود».^(۲۸)

در روایت دیگر درباره خوردن پیاز و سیر، از امام صادق^(ع) سؤال می‌شود، آن حضرت می‌فرماید: خوردن این‌ها در شرایط عادی مانعی ندارد، «و لَكِنْ إِذَا أَكَلَ ذَلِكَ فَلَا يَخْرُجُ إِلَى

الْمَسْجِدِ هَرَّ غَاةٍ كَسَى أَنْ رَا مِي خُورِد، نَبَايِدْ بِي مَسْجِدِ بَرُود».^(۲۸)

امیرالمؤمنین^(ع) نیز می‌فرماید:

«مَنْ أَكَلَ شَيْئًا مِنَ الْمَوْذِيَّاتِ رِيحُهَا فَلَا يَقْرُبَنَّ الْمَسْجِدَ

هر کس از داروها و چیزهای بدبو و مردم‌آزار می‌خورد یا استعمال می‌کند، نباید نزدیک مسجد شود».^(۲۹)

۶. توقف و نشستن در مسجد

ماندن و نشستن در مسجد، نوعی عبادت محسوب شده و مورد توصیه و تأکید پیشوایان اسلام نیز قرار گرفته است. امام علی^(ع) می‌فرماید:

«الْجَلْسَةُ فِي الْجَامِعِ خَيْرٌ لِي مِنَ الْجَلْسَةِ فِي الْحَجَّةِ فَإِنَّ الْحَجَّةَ فِيهَا رِضَا نَفْسِي
وَ الْجَامِعُ فِيهَا رِضَا رَبِّي

نشستن در مسجد جمعه برای من بهتر از نشستن در بهشت است، زیرا نشستن در بهشت موجب رضایت نفس من است، در حالی که در مسجد نشستن سبب خوشنودی خداست.» (۳۰)

پیامبر اسلام (ص) فرمود:

«الْجُلُوسُ فِي الْمَسْجِدِ أَنْتِظَارَ الصَّلَاةِ عِبَادَةٌ مَا لَمْ يُحْدِثْ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا يُحْدِثُ قَالَ الْإِغْتِيَابُ

نشستن در مسجد به انتظار اقامه نماز، عبادت است، تا زمانی که کلامی از انسان سرزده است، سؤال شد منظور از آن کلام چیست؟ آن حضرت فرمود: منظور (از کلامی که ارزش معنوی نشستن در مسجد را از بین می‌برد) غیبت است.» (۳۱)

امام صادق (ع) نیز فرمود:

«مَنْ أَقَامَ فِي مَسْجِدٍ بَعْدَ صَلَاتِهِ أَنْتِظَارًا لِلصَّلَاةِ، فَهُوَ ضَيْفُ اللَّهِ وَ حَقٌّ عَلَيَّ اللَّهُ أَنْ يُكْرِمَ ضَيْفَهُ

هر کس پس از اقامه نماز، برای نماز بعدی در مسجد بنشیند، او میهمان خدا محسوب می‌شود و خداوند میهمان خود را مورد تکریم و احترام قرار می‌دهد.» (۳۲)

۷. روشن کردن مسجد

مطلب دیگری که به عنوان یک وظیفه و یک عمل محبوب و مطلوب و حتی لازم، درباره مساجد، مورد توصیه و راهنمایی پیشوایان اسلام واقع شده، روشن کردن مساجد است. پیغمبر اسلام (ص) فرمود:

«مَنْ أَسْرَجَ فِي مَسْجِدٍ مِنْ مَسَاجِدِ اللَّهِ سِرَاجًا، لَمْ تَزَلِ الْمَلَائِكَةُ وَ حَمَلَةُ الْعَرْشِ يَسْتَعْفِرُونَ لَهُ مَا دَامَ فِي ذَلِكَ الْمَسْجِدِ ضَوْءٌ مِنَ السَّرَاجِ

هر کس چراغی در مسجدی از مساجد خداوند روشن کند، ملائکه و حمل کنندگان عرش، تا مادامی که از آن چراغ نوری وجود دارد، برای او دعا و استغفار می‌کنند.» (۳۳)

۸. نظیف کردن مسجد

با توجه به اینکه تمیز و نظیف بودن مسجد، به عنوان یک معبد، که باید نشاط‌آور و لذت‌بخش باشد و طبعاً چنین نشاط و لذتی هم در روحیه عبادت و سازندگی فرد و اجتماع نقش سازنده‌ای خواهد داشت، این عمل نیز به عنوان یک وظیفه بهداشتی و عبادی مورد توجه و سفارش اسلام واقع شده است. پیامبر اسلام (ص) فرمود:

«مَنْ كَسَسَ الْمَسْجِدَ يَوْمَ الْخَمِيسِ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ فَأَخْرَجَ مِنْهُ التُّرَابَ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ

کسی که روز پنجشنبه (شب جمعه) مسجدی را جارو کند، پس به اندازه یک ذره خاک که اگر در چشم رود، ضرر می‌رساند، از مسجد خارج سازد، خداوند او را می‌آمرزد».^(۳۴)

همچنین از آن حضرت وارد شده:

«مَنْ قَمَّ مَسْجِدًا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ عِنَقَ رَقَبَةٍ وَ مَنْ أَخْرَجَ مِنْهُ مَا يَقْدِي عَيْنًا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ كَفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ

هر کس مسجدی را نظیف کند، خداوند برای او پاداش یک بنده آزاد کردن می‌نویسد و هر کس به اندازه مقدار خاشاکی که چشم را اذیت می‌کند، خارج کند، خداوند، دو نوع ضمانت از رحمت خود را برای او می‌نویسد».^(۳۵)

۹. ارتباط پی‌گیر با مسجد

مطلب دیگری که به عنوان یک وظیفه مثبت و مورد ستایش و لزوم، برای افراد نسبت به مسجدها مطرح است، این است که افراد، ارتباط پی‌گیر خود را با این اماکن مقدس حفظ کنند و به منظور عبادت و آموختن احکام دین، به مساجد پیوسته رفت و آمد داشته باشند تا هم این معابد همیشه آباد و پر رفت و آمد باشد و هم این خانه‌های خدا در روی زمین دارای مرید و طرفدار پی‌گیر و جدی باشند. پیامبر گرامی اسلام^(ص) فرمود:

«مَنْ كَانَ الْقُرْآنَ حَدِيثُهُ وَ الْمَسْجِدَ بَيْتَهُ بَنَى اللَّهُ لَهُ نَيْتًا فِي الْجَنَّةِ

هر کس قرآن محور سخنش و مسجد خانه‌اش باشد، خداوند خانه‌ای در بهشت برای او بنا می‌کند».^(۳۶)

همچنین آن حضرت وقتی هفت طایفه‌ای که روز قیامت مشمول سایه لطف خداوند قرار می‌گیرند را می‌شمارد، درباره یک طایفه از آنان می‌فرماید:

«... رَجُلٌ قَلْبُهُ مُتَعَلِّقٌ بِالْمَسْجِدِ إِذَا خَرَجَ مِنْهُ حَتَّى يَعُودَ إِلَيْهِ

...مرد [و انسانی] که دل بسته به مسجد است؛ [به گونه‌ای که] وقتی از آن خارج می‌شود [منتظر می‌ماند] تا برگردد».^(۳۷)

۱۰. منافع مسجد رفتن

در اینکه مساجد، دارای منافع متعدد اخلاقی، فرهنگی و اجتماعی می‌باشد، جای هیچ‌گونه شک و تردیدی نیست، اما در عین حال مطلبی را که ائمه دین در این زمینه بیان فرموده‌اند، از باب یادآوری، مطرح می‌کنیم:

«اصبغ بن نباته» صحابی بزرگوار علی^(ع) از آن حضرت روایت می‌کند:

«مَنْ اخْتَلَفَ إِلَى الْمَسَاجِدِ أَصَابَ إِحْدَى الثَّمَانِ أَخَا مُسْتَفَاداً فِي اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ
أَوْ عِلْمًا مُسْتَطَرَفًا أَوْ آيَةً مُحْكَمَةً أَوْ رَحْمَةً مُنْتَظَرَةً أَوْ كَلِمَةً تَرُدُّهُ عَنْ رَدَى أَوْ يَسْمَعُ
كَلِمَةً تَدُلُّهُ عَلَى هُدَى أَوْ يَتْرُكُ ذَنْبًا خَشِيئَةً أَوْ حَيَاءً

هر کس به مسجد رفت و آمد کند به یکی از هشت چیز برسد: برادری از جانب خداوند یا دانشی جدید یا آیه‌ای محکم و یا رحمتی که انتظار آن را داشته و یا سخنی که او را از بدی منع می‌کند و یا سخنی را بشنود که او را به سوی هدایت دلالت کند و یا از جهت ترس و حیا گناهی را ترک گوید»^(۳۸)

این‌ها عمده مطالبی بود در ارتباط با برخورد با مسجد، که ما آن را وظائف مثبت و لازم می‌شماریم، وظائف دیگر و منافع دیگری در ارتباط با مساجد وجود دارد، که به همین مقدار بسنده می‌شود.

ب. مکروهات و ممنوع شده‌ها

اکنون مواردی از اعمال و رفتاری را که، خودداری از آن بر عهده مسلمانان لازم است و در روایات با تعبیر اعمال مکروه بیان گردیده، در بخش پایانی این فصل، مورد ملاحظه قرار می‌دهیم:

۱. تعطیل کردن مسجد

با توجه به اهمیت و قداستی که طبق احادیث اسلامی، برای مساجد مطالعه کردیم و نیز لزوم پیوسته رفت و آمد به مسجدها را دانستیم، در مقابل، افرادی هم که از رفتن به مسجد و نماز خواندن در این اماکن خودداری کنند و مساجد را خلوت یا تعطیل می‌گذارند، این عمل آنان مورد مذمت و نکوهش اولیاء بزرگوار اسلام قرار گرفته و مساجدی که از رفت و آمد نمازگزاران، متروک واقع می‌شوند، به عنوان مساجد خراب، معرفی شده و حتی آن مسجدها از مردم به خدا نیز شکایت می‌کنند.

امام صادق^(ع) فرموده است:

«ثَلَاثَةٌ يَشْكُونَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَسْجِدَ خَرَابٍ لَا يُصَلِّي فِيهِ أَهْلُهُ وَ عَالِمٌ بَيْنَ
جُهَالٍ وَ مُصْحَفٌ مُعَلَّقٌ قَدْ وَقَعَ عَلَيْهِ الْغُبَارُ لَا يَقْرَأُ فِيهِ

در روز قیامت سه چیز در نزد خداوند شکایت می‌کنند: مسجد خرابی که اهلس در آن نماز نمی‌خوانند و عالمی که در بین جاهلان است و مصحف [و کتابی] که به حالت تعلیق درآمده و غبار بر آن نشسته و خوانده نمی‌شود»^(۳۹)

پیامبر اکرم^(ص) نیز، بیانی دارد که طبق آن روز قیامت سه چیز به خدا شکایت می‌کنند که درباره مسجد می‌فرماید:

يَقُولُ الْمَسْجِدُ : يَا رَبِّ عَطَّلُونِي وَ ضَيَعُونِي

مسجد به خدا شکایت می‌کند و می‌گوید: ای خدا این مردم مرا تعطیل کردند و کنار گذاشتند و حق مرا ضایع نمودند!»^(۴۰)

۲. خارج شدن از مسجد

همان طور که رفتن به مسجد و نماز خواندن در آن مورد تأکید دین قرار گرفته و نماز خواندن در آن دارای فضیلت و ارج بلندی است، وقتی هم وقت نماز نزدیک می‌شود، اگر کسی در مسجد حضور داشته باشد، خارج شود و خود را از حضور در اقامه نماز محروم سازد، این روش مورد نکوهش قرار گرفته، و یک عمل مذموم و مکروه قلمداد گردیده است. پیغمبر اکرم^(ص) فرمود:

«مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ فِي الْمَسْجِدِ فَخَرَجَ مِنْ غَيْرِ عِلَّةٍ فَهُوَ مَنَافِقٌ إِلَّا أَنْ يُرِيدَ الرُّجُوعَ إِلَيْهِ

هر کس در مسجد باشد و ندای اذان بلند شود و بدون جهت و داشتن کار لازم‌تری از مسجد خارج شود، او منافق است، مگر اینکه اگر خارج شد، تصمیم داشته باشد مجدداً بدان جا برگردد».^(۴۱)

۳. خوابیدن در مسجد

با عنایت به اینکه مسجد محل عبادت و قرائت قرآن است و حتی الامکان در جهت حفظ قداست و نظافت آن باید کوشید، طبق روایات متعدد خوابیدن در مساجد عملی مذموم و ناپسند محسوب گردیده، مگر اینکه ضرورت و ناچارى اقتضا کند.^(۴۲)

۴. دنباله گمشده گشتن

اگر چه مساجد عموماً محل تجمع افراد است و برای اعلانات و یافتن اشیاء گمشده نیز می‌توان از این اماکن مقدس استفاده نمود، اما در عین حال، برای اینکه اعمال پراکنده و امور دنیوی موجب تضعیف حرمت و روحیه معنوی عبادت نشود، روایات، این عمل را مکروه شمرده و ترک آن را مطلوب و محبوب اعلام فرموده‌اند.

محمد بن علی بن الحسین^(ع) می‌گوید، پیغمبر^(ص) صدای کسی را شنید، که در مسجد برای یافتن گمشده خود، فریاد می‌زد، فرمود:

«قُولُوا لَهُ لَا رَادَّ لِلَّهِ عَلَيْكَ فَإِنَّهَا لِعَیْرِ هَذَا بُنِيتُ

خداوند گمشده تو را به تو برنگرداند، مسجد برای غیر این کار ساخته شده است».^(۴۳)

۵. نقاشی در مسجد

وضعیت معماری مسجد، مخصوصاً جانب قبله آن نباید به گونه‌ای باشد، که از حال توجه و تجمع هواس در عبادت بکاهد، از این لحاظ، این عمل مکروه شمرده شده و اگر چنین نشود، بهتر خواهد بود. از امام صادق (ع) درباره مساجدی که دارای نقش و تصویر است سؤال شد، آن حضرت فرمود:

«فَقَالَ أَكْرَهُ ذَلِكَ وَ لَكِنْ لَا يَضُرُّكُمْ ذَلِكَ الْيَوْمَ وَ لَوْ قَدْ قَامَ الْعَدْلُ رَأَيْتُمْ كَيْفَ يُصْنَعُ فِي ذَلِكَ»

نقش‌سازی برای مساجد کراهت دارد، اما امروز این عمل به عبادت شما لطمه‌ای نمی‌زند، ولی آن‌گاه که حکومت عدل مهدی (ع) برقرار گردد، هر آینه می‌بینید، با این نقش‌ها چه خواهد شد؟! (۴۴)

از آنچه گذشت، هم اهمیت و قداست مسجد روشن گردید و هم به منظور جلوه و نظافت این مکان مقدس وظائف و آداب لازم مورد بررسی قرار گرفت. آنچه بسیار قابل اهمیت می‌باشد، این است که، مسجد هم محل عبادت و نیایش باشد و هم کانون پرورش و آموزش و تحرک و تعالی معنوی و انسانی. از این‌رو نقش مساجد در تأمین و تربیت نیروهای انقلابی، جهادی و ارزشی بسیار مهم است. این مقاله کوشید تا با مطالبی راه‌های جذب نیرو و پرورش آن‌ها را بیان کند. باشد تا مورد عمل قرار گیرد.

پی‌نوشت:

۱. قرآن کریم، سوره آل‌عمران، آیه ۹۶
۲. قرآن کریم، سوره توبه، آیه ۱۸
۳. وسائل‌الشیعه، ج ۵، ص ۱۹۹
۴. اصول کافی، جلد ۴، ص ۴۱۷
۵. من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۱۶۹
۶. ثواب‌الأعمال، ص ۵۱
۷. قرآن کریم، سوره حج، آیات ۳۹ و ۴۰
۸. تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۲۴
۹. الامام الصادق و المذاهب الاربعه، ج ۱، ص ۵۵
۱۰. امالی صدوق، مجلس ۵۷، بحار ج ۸۰، ص ۳۸۴
۱۱. وسائل‌الشیعه، ج ۳، ص ۵۵۷
۱۲. وسائل‌الشیعه، ج ۳، باب ۱۱ از ابواب وضوء ص ۲۶۸، سفینه‌البحار، ج ۱، ص ۶۰۱
۱۳. وسائل‌الشیعه، چاپ جدید، ج ۳، ص ۵۰۱
۱۴. قرآن کریم، سوره جن، آیه ۱۸
۱۵. قرآن کریم، سوره توبه، آیه ۱۷

۱۶. قرآن کریم، سورہ بقرہ، آیہ ۱۰۸
۱۷. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۶ و ۴۸۵، محاسن برقی، ص ۵۵
۱۸. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۶ و ۴۸۵، محاسن برقی، ص ۵۵
۱۹. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۶ و ۴۸۵، محاسن برقی، ص ۵۵
۲۰. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۴۸۳، من لا یحضر، ج ۱، ص ۷۷، عقاب الاعمال ص ۵۰
۲۱. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۴۸۳، ثواب الاعمال، ص ۱۶
۲۲. قرآن کریم، سورہ جمعہ، آیہ ۹
۲۳. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۴۸۵، علل الشرایع، ص ۱۲۶
۲۴. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۵۱۶، تہذیب، ج ۱، ص ۳۲۸
۲۵. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۵۱۸
۲۶. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۵۰۳ و ۵۰۱، فروع کافی، ج ۱، ص ۳۲۷-۳۲۱
۲۷. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۵۰۳ و ۵۰۱، فروع کافی، ج ۱، ص ۳۲۷-۳۲۱
۲۸. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۵۰۲
۲۹. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۵۰۲، فروع کافی، ج ۱، ص ۱۸۴
۳۰. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۴۸۲
۳۱. بحار الانوار، ج ۸۰، ص ۳۸۴
۳۲. خصال صدوق، ج ۲، ص ۱۶۹
۳۳. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۵۱۳، ثواب الاعمال، ص ۱۷
۳۴. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۵۱۱، من لا یحضر، ص ۷۷، امالی صدوق، ص ۱۰۸
۳۵. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۵۱۱، من لا یحضر، ص ۷۷، امالی صدوق، ص ۱۰۸
۳۶. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۲-۴۸۱، تہذیب، ج ۱، ص ۳۲۶
۳۷. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۲-۴۸۱، تہذیب، ج ۱، ص ۳۲۶
۳۸. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۴۸۰، من لا یحضرہ الفقیہ، ج ۱، ص ۷۷
۳۹. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۴۸۴، خصال، ج ۲، ص ۸۳ و ۶۹
۴۰. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۴۸۴، خصال، ج ۲، ص ۸۳ و ۶۹
۴۱. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۵۱۳، تہذیب، ج ۱، ص ۳۲۷
۴۲. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۴۹۷، فروع کافی، ج ۱، ص ۱۰۳
۴۳. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۴۹۶
۴۴. وسائل الشیعہ، ج ۳، ص ۴۹۴، فروع کافی، ج ۱، ص ۱۰۳

پروہ شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

